

De stem van Nehalennia

WALCHEREN, 692

Marcus ontwaakte pijnlijk en benauwd. Hij merkte dat hij zich niet kon bewegen. Zijn hoofd bonsde en ademen kostte hem moeite. Voorzichtig draaide hij zijn hoofd naar links en rechts om zijn omgeving in zich op te nemen. Hij lag, op zijn rug, in een open kuil in het zand. Marcus schatte dat het gat minstens drie voet diep was. Hij moest vlak bij de vloedlijn liggen, want hij kon de branding horen ruisen. Op de bodem van de kuil vormde zich een laag zilte, koude modder. Het vocht reikte nog net niet tot aan zijn oren.

Het was voor de man alsof hij met kou was omstrengeld. Een loden, knellende kilte. Iemand had hem, van zijn schouders tot zijn kuiten, in een grote doek gewikkeld, zo strak dat zijn armen tegen zijn lichaam waren geklemd. Het water in de kuil had de lap doorweekt; het gewicht van de stof leek zijn lichaam dieper de modder in te trekken.

Wanhopig probeerde hij zich te herinneren hoe hij in deze situatie verzeild was geraakt. Met zijn hoofd in de modder liggend, zocht Marcus zijn geheugen af. Een vaag beeld van geweld doemde op. Als een bekeerd christen en gelovige zeloot kon hij zich weleens laten gaan. In discussies over de nieuwe leer had hij zijn vuisten soms aangewend als doorslaggevende argumenten.

Is dat wat er is gebeurd? dacht hij, maar hoe kan het dan dat mijn kracht me heeft verlaten? Machteloos staaarde Marcus naar het stuk bewolkte hemel dat hij vanuit de kuil kon zien en fluisterde: 'God, wat gebeurt er met me?'

Er kwam geen antwoord, behalve het ruisen van de branding. Paniek maakte zich meester van de natte en verkleumde man. Mijn Hemel, ze zijn me aan het begraven! bedacht hij zich, ze denken dat ik dood ben en ze gaan me begraven.

‘Help!’ rochelde hij. Bliksemflitsen van pijn schoten door zijn hoofd. Rاسpend kwam de adem uit zijn longen. ‘Help, in Christus’ naam. Ik ben niet dood, ik leef!’

Boven de kuil verscheen het hoofd van een oude man. Het was een eerbiedwaardig hoofd, met lang grijs haar, een baard en vermoeid kijkende, blauwe ogen. ‘Ach, je bent weer wakker,’ zei hij. Zijn stem had een diepe en melodieuze klank. ‘Ik dacht al, wanneer zal haar stem je wekken?’

Marcus wilde zich bewegen, maar de om zijn lichaam gewikkelde natte doek maakte dat onmogelijk. Smekend en zwaar ademend keek hij omhoog.

‘Blijf rustig liggen jongeman,’ klonk het van boven de kuil, ‘in jouw toestand is inspanning heel slecht. Geloof me, ik kan het weten, ik ben Grimme, een priester van Nehalennia en ik heb gevallen zoals jij wel vaker gezien.’

‘Priester van Nehalennia!’ fragmenten van de gebeurtenissen van de afgelopen dagen kwamen bij Marcus terug in zijn herinnering. Hij was, samen met een groep christelijke geestelijken, op het eiland Walichrum aangekomen. Nadat ze hun boot op het strand hadden getrokken, waren ze onder leiding van hun leider Willibrord, op zoek gegaan naar de lokale bevolking.

In een duinvallei waren ze gestuit op een heidense tempel. Nieuwsgierig kwamen de bewoners van een naburig dorpje over het hoge duin aangelopen om de groep zeevaarders te begroeten.

De kennismaking met de dorpsbewoners verliep hetzelfde als bij eerdere ontmoetingen in andere heidense nederzettingen aan de kust. Het was een ingestudeerde routine. Willibrord liet de hele bevolking van het dorp bij elkaar roepen, want hij had iets belangrijks te melden. Vervolgens hield hij een toespraak waarin hij zich bekend maakte als Willibrord, de zoon van Wilgis, uitgezonden om het woord Gods te verspreiden. Natuurlijk vergat hij niet te vermelden dat hij onder bescherming stond van heer Pepijn, hofmeier van de Franken. Daarna probeerde de prediker de mensen voor zich in te nemen door hen te vleien en te complimenteren.

Als een vakkundig redenaar werkte Willibrord naar zijn eigenlijke onderwerp toe. Halverwege zijn toespraak begon hij God te prijzen en de goden van de dorpsbewoners, in dit geval Nehalennia, te honen. ‘Jullie godin is zwak!’ riep hij.

Op een van tevoren afgesproken teken moest Marcus iets vernielen, een heilig voorwerp dat aan de heidense goden gewijd was, het maakte niet uit wat. In dit geval trapte hij een houten tafel omver, waarop een offerschaal met appels stond.

‘Kijk eens!’ riep Willibrord. ‘Kijk eens naar wat er gebeurt. Er gebeurt niets. Nehalennia zwijgt, ze heeft geen stem, ze is machteloos. Geen bliksemflits, geen donderslag, geen plotselinge wolk aan een heldere hemel, geen monstergolf vanuit zee. Helemaal niets!’

De Friezen van Walichrum waren geschokt en zakten verbaasd op hun knieën – Christus, de nieuwe god over wie de prediker sprak, moest wel heel machtig zijn.

Wat er daarna gebeurd was, kon Marcus zich niet meer herinneren. Alsof hij zijn gedachten raadde, begon Grimme, de oude priester, te vertellen. ‘Wij waren overrompeld door jouw bekeringsijver en die van je metgezellen. Ik moet zeggen, het is een overtuigende manier van doen: preken, een altaar vernielen, de offeranden over het zand verspreiden en dan opmerken dat de goden kennelijk niets terug doen. Gaat jouw groep altijd zo te werk?’

Wachtend op een antwoord vanuit de kuil tuurde Grimme naar de wolken boven de zee. Toen het stil bleef, richtte hij zijn blik weer op Marcus. ‘Je bent een krachtige kerel, ongetwijfeld een aanwinst voor je geloofsgenoten. Een van ons, de oppasser van de tempel, was zo onverstandig jullie aan te vallen, nadat jij een schop tegen de offeranden had gegeven, maar je sloeg hem neer en de arme man werd gewond afgevoerd. Weet je, wij zijn geen strijders. Wij zijn vreedzame handelaren, we vechten niet graag, we zijn er niet goed in.’

De priester streek traag met zijn vingers door zijn baard toen hij vervolgde: ‘Veel liever verwelkomen wij vreemden met gaven. Wij brengen eten en drinken, in dit geval appeltrechten en appeldrank, onze specialiteit. Toen alle tumult

voorbij was, hebben we vrede gesloten, dat leek ons het beste. We hebben jullie onderdak aangeboden en ook een grote gezamenlijke maaltijd op het strand.'

Grimme nam de zieke man in de kuil rustig op en glimlachte. 'Van alle metgezellen van Willibrord at en dronk jij het meeste. Ik ben geen bewonderaar van onmatigheid, maar jou heb ik toch met plezier gadeslagen. Jij liet je met name de appeldrank goed smaken. Speciaal voor jou heb ik daaraan nog een extra sterk aftreksel van appelpitten toegevoegd. Ik hoop dat je ervan hebt genoten.'

In de kuil merkte Marcus dat het waterpeil weer een ietsje was gestegen. Om de priester te kunnen verstaan moest hij zijn hoofd een stukje oprichten, zodat zijn oren niet volliepen met de koude modder.

Vertwijfeld keek hij de priester aan en gorgelde: 'Waar zijn mijn gezellen? Waar is Willibrord?'

'Willibrord, de leider? Ach ja, die heeft onze passieve houding opgevat als een bekering. Hij oogde, na zijn kleine demonstratie, erg tevreden. Ik geloof dat hij ons nu ziet als kandidaten voor de christelijke doop. Hoe het ook zij: zijn werk hier zit erop. Je gezellen zijn vanmorgen in hun boot gestapt en vertrokken. De wind was gunstig en er wachten andere bekeringen in Frisia. Jij was te ziek om te reizen, dus het gezelschap moest jou hier achterlaten.'

'Maar hoe moet dat dan met mij?' kreunde Marcus. 'Ze kunnen mij hier toch niet laten liggen, door God en iedereen verlaten?'

'Door jouw God verlaten?' merkte Grimme spottend op. 'Foei toch, je zou wat meer vertrouwen moeten hebben. Jullie leider Willibrord heeft dat vertrouwen wel, dat kan ik je verzekeren. Wij hebben hem bezworen dat wij voor jou net zo goed zullen zorgen als we altijd deden voor onze godin Nehalennia.

Willibrord rekent er vast op dat je na verloop van tijd zult genezen en ons allemaal zult dopen. Hij heeft zelfs een brief voor je achtergelaten, waarin hij jou benoemt tot priester voor heel Walichrum. Wat een eer, nietwaar? Ook beloofde hij dat hij nog voor de herfst zal terugkeren om te zien hoe de nieuwe

christelijke gemeenschap hier groeit en bloeit.’

Bij de man in de kuil namen zijn krachten af. Hij kon zijn hoofd bijna niet meer boven het koude water houden. ‘U heeft beloofd voor mij te zorgen. Waarom lig ik, in doeken gewikkeld, in deze kuil? Ik ben wel ziek, maar niet dood.’

De priester haalde zijn schouders op en zuchtte: ‘Wat kan ik doen? Ik heb aan jullie dezelfde offergaven gebracht die ik ook voor onze godin pleeg klaar te maken. Wij eenvoudige heidenen kunnen er niets aandoen dat jij misschien niet dezelfde constitutie hebt als Nehalennia. Geloof me, we proberen je zo dicht mogelijk bij haar te brengen.’

Uit de kuil kwam geen reactie. Het hoofd van Marcus zakte neer op de modderbodem, de oren onder water. Hij hoorde niets meer van wat de priester hem vertelde. In zijn oren klonk een constant geruis.

‘Wist je,’ ging Grimme verder, ‘dat appelpitten giftig zijn? Een paar pitjes doen niemand kwaad, maar het extract uit een grote kom vol appelpitten velt zelfs de sterkste man. Wij offeren dat elixer aan Nehalennia, zij klaagt er nooit over. Ik vond het niet meer dan passend dat de overwinnaars van onze godin hetzelfde zouden drinken als zijzelf.’

De tijd verstreek, vloedwater stroomde het strand op. Iedere golf bracht iets meer water in de kuil. Vuile schuimvlokken kleefden aan het doek waarmee Marcus was omwikkeld. Alleen zijn mond en neus staken nog boven de modder uit. Hij ademde nog steeds, zij het zwakjes.

‘Ik hoor de stem van Nehalennia in het geluid van de golven, ik zie haar gewaden in het water op het strand,’ fluisterde Grimme, ‘nog heel even, dan vindt ze je en dan vraagt ze naar jouw god.’

De priester zweeg even, keek naar de verdrinkende man in de kuil en vroeg toen: ‘Of... hoor jij iets anders, christen?’

HISTORISCHE ACHTERGROND

De stem van Nehalennia

In de Merovingische en Karolingische tijd verspreidde het christendom zich over het noordelijk deel van het vasteland van West-Europa. Ierland en Engeland waren al bekeerd en ook in het zuiden was de leer van Christus de dominante religie.

In het Frankische Rijk was het christendom belangrijk omdat het bijdroeg aan de politieke en culturele eenheid van de staat. De geestelijkheid legitimeerde de vorst en smeedde een set van normen en waarden voor alle onderdanen. De vorst verklaarde, op zijn beurt, het christendom tot het 'enige ware geloof' en legitimeerde het daarbij behorende instituut 'de kerk'.

De vorsten en hun plaatsvervangers hebben zich enorm ingespannen om het christendom in te voeren in de gebieden die zij wilden veroveren of die zij al veroverd hadden. Het vervangen van het oude geloof door de nieuwe religie bleek een probaat middel om het nog nasmeulende verzet te breken en een culturele band te smeden tussen overwinnaars en overwonnenen.

In de praktijk viel het nog helemaal niet mee om hele volken te bekeren tot een religie die zij niet wensten. De groepen missionarissen die de Frankische heersers naar de Saksen en de Friezen stuurden, werden niet altijd even vriendelijk ontvangen. Soms maakten ze het daar ook naar. Bij de bekeringen werd vaak geweld gebruikt. Niet alleen zetten soldaten de beoogde bekeerlingen het mes op de keel, ook oonteerden christelijke priesters de heidense heilige plaatsen.

Dat leidde tot vernietigende opstanden tegen het nieuwe gezag. De Friezen en de Saksen hebben tientallen jaren oorlog gevoerd voor ze zich eindelijk gewonnen gaven en de nieuwe religie omarmden.

Alcuinus van York (ca. 735–804), een geleerde en raadsman van Karel de Grote, beschreef het leven en werk van de christelijke missionaris Willibrord (ca. 658–739).

Willibrordus was de zoon van Wilgils, een vrome bekeerling, die leefde in de buurt van York. Wilgils besteedde zijn toen zevenjarige zoon uit aan een naburig klooster, waar het kind grondig werd voorbereid op het geestelijk leven. Dertien jaar later vertrok Willibrordus naar Ierland, waar hij verder werd opgeleid en tot priester werd gewijd.

In 690 reisde Willibrordus, samen met een dozijn gezellen, naar Frisia om daar de heidenen te bekeren. Hij ging daarbij methodisch te werk. Allereerst verzekerde de missionaris zich van de bescherming van machtige heren zoals de paus en Pepijn van Herstal, hofmeier der Franken. Van de laatste kreeg hij landgoederen, die hij kon gebruiken als steunpunt of uitvalsbasis.

Ook het bekeren zelf was een geordende activiteit. Om de heidenen in hun aanbidding van de goden te overbluffen, verwoestte het gezelschap van Willibrordus systematisch altaren, beelden of andere voorwerpen die bij de Germaanse ceremoniën gebruikt werden. Overduidelijk werd gedemonstreerd dat de god van de christenen sterk was. De heidense goden werden afgeschilderd als zwak, ze deden immers niets toen hun heiligdommen werden vernietigd.

Willibrordus was succesvol in zijn aanpak. Zo succesvol zelfs dat de paus hem tot bisschop van Utrecht wijdde, waarbij hij hem de naam Clemens gaf.

Alcuinus beschreef in zijn boek *Het leven van Willibrordus* hoe de missionaris met zijn gezellen op het eiland Walichrum (Walcheren) landde en daar een beeld van Nehalennia vernielde. De oppasser van de tempel ging de agressor te lijf, maar werd door de helpers van Willibrordus neergeslagen.

Zo op het eerste gezicht kan de lezer de indruk krijgen dat de tempel van Nehalennia vernield werd, maar dat was toch niet het geval. De tempel en ook de altaren waren gebouwd met enorme blokken arduinsteen. Die constructie kon niet met enkele devote klappen en trappen omvergehaald worden.

Nehalennia was een godin uit de Germaanse en waarschijnlijk ook uit de Keltische cultuur. Zij was de godin van leven, dood, vruchtbaarheid, handel en zeevaart.

Op meerdere plaatsen in Zeeland zijn overblijfselen gevonden van de Nehalennia-verering. Bij Colijnsplaat moet een tempel gestaan hebben, de altaren daarvan zijn teruggevonden in de Oosterschelde. De tempel die als achtergrond fungeert in het verhaal 'De stem van Nehalennia' stond op Walcheren, bij de huidige plaats Domburg.

In 1647 vond men de Domburgse tempel van Nehalennia, die in de loop der eeuwen onder het duinzand was verdwenen terug, inclusief de gigantische altaarstenen.

De vruchtbaarheid van Nehalennia werd onder andere weergegeven door het afbeelden van appels. In het verhaal is daar dankbaar gebruik van gemaakt. Zoals bekend zijn appels goed voor een mens, maar appelpitten zijn dat niet; ze bevatten cyanide. Men heeft berekend dat ongeveer 250 gram pitten, na consumptie, een dodelijke uitwerking kunnen hebben.

Het verhaal is fictief. Het laat de missioneringsgeschiedenis van het christendom intact, maar het voegt er het verzet van de Germaanse stammen aan toe. Zoals al is opgemerkt heeft dat verzet echt bestaan, maar, met name in de schoolboeken, bleef het wat onderbelicht.

Meer lezen?

Michael Pye, een Brits historicus, vertelt op magistrale wijze in *The edge of the world* over de ontwikkeling van de beschavingen rond de Noordzee.

Op de website van de Fordham University is de tekst van *The life of Willibrord*, van Alcuinus te raadplegen. <https://www.fordham.edu/>